

Esaretten Kurtuluşa Doğru

 Yunus ZEYREK

İngilizler, 30 Nisan 1919'da Kars'ı Ermenilere teslim etmişlerdi. Bunun bir benzerini de bir ay sonra İzmir'de yaptılar; 15 Mayıs 1919'da bu şehri Yunanlılara işgal ettirdiler. Yani doğudaki Ermeni rolünü batıda Yunanlılar almıştı. 12.000 askerle İzmir'e çıkan Yunanlılar, katliama başladılar. İzmir limanında demirlemiş olan İngiliz gemilerindeki askerler de bu vahşeti hayretle seyrediyorlardı. Bir İngiliz subayı, rıhtımda 'Su!' diye inleyen yaralı bir Türk askerinin üzerine çömelen Rum kadınının, askerin ağzına işediğini görmüştür! Bu hadise, Mütareke'den sonra Osmanlı Devleti'nin ne hâlde bulunduğunu açıkça göstermektedir.

Fransızlar, Mütareke'den hemen sonra 21 Aralık 1918'de Adana'yı işgal ettiler. Buradaki Ermeniler, Fransız ordusunu sevinç gösterileriyle karşıladılar. Fransızlar, işgal ettikleri bu bölgede bir Ermeni krallığı kurmayı hayal ediyorlardı. Ermeniler de bu vaadlere kanarak Fransız üniforması altında gönüllü alaylar kurarak Türk kanı döküyorlardı. Yani Kars'ta Rus elbisesi giyenler, burada Fransız elbisesi giyiyordu!

İzmir'in işgalinden sonra Osmanlı Hükûmeti istifa etti. Pağışah, istifa eden Damat Ferit Pađa'yı kabineyi kurmak üzere yeniden görevlendirdi.

Bu arada Ali Fuat, Cafer Tayyar, Kâzım Karabekir ve Yusuf İzzet gibi güvenilir subaylara askerî birliklerde aktif görevler verildi.

Anadolu'da halk şaşkınlık içindedir. Bazı aydınlar ve halk önderleri teşkilatlanma gayretine girdiler. Bu faaliyetin en önemlisi 4 Aralık 1918'de kurulan Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti'dir. Cemiyetin amacı, Doğu Anadolu'yu, küçük bir azınlığı teşkil eden Ermenilere vermemektir. Cemiyet, Erzurum'da bulunan 15. Kolordu Komutanlığına tayin edilen ve 3 Mayıs 1919'da Erzurum'a gelen Kâzım

Karabekir Pađa'yla iş ve gönül birliği hâlinde yola koyuldu.

Kars Hükûmetinin çok önemli bir kolu olan Oltu kuvvetleri, 13 Nisan 1919 baskınından sonra Kars'tan ayrılarak Oltu'ya geldi. Oltu Mutasarrıfı Şâkiroğlu Ahmet Bey, Kars Şûrası Oltu Şubesinin Başkanıydı. Kars Hükûmeti yıkılınca Oltu Şûra Hükûmeti kuruldu ve memleketi savunmaya karar verdi.

Şâkirođlu Ahmet Bey, Erzurum'da bulunan Cenubigarbî Kafkas Cumhuriyeti Hariciye Mümessili Fahreddin Beye Oltu'daki duru-

mu şöyle anlatmaktadır (3 Mayıs 1919): "İki İngiliz subayı, on askerle birlikte Oltu'ya geldiler. Elli asker daha gelecekmış. Hükûmetimizi dağıttılar. Yüzbaşı Farel, mutasarrıflık görevini üstlendi. Yeni bir meclis kurdular. İslâmlardan beş azâ, Rumlardan bir azâ tayin ettiler: Ben, Ramiz Bey, Ziya Bey, İzzet Bey ve Ahmet Efendi, Rumlardan da Narmanlı Korkor. Farel, Ermenilerin buraya geleceğini, Gürcülerin de Ardahan Suyu'nu geçmeyeceklerini söyledi. Kars'tan gelen vekiller, binlerce Ermeni'nin Kars'a geldiğini söylüyorlar. Daha binlercesi de gelecekmış!"

Cenubigarbî Kafkas Hükûmeti arması.

Yüzbaşı Farel, yerli ahalinin silâhlarını toplayarak bu silâhları Rumlara verdi. Fakat kendisi de Oltu'da çok kalamadı. Oltu Meclisi, 25 Mayıs'ta Şûra Hükûmeti şeklini aldı ve bu hükûmetin başkanlığına da Yusuf Ziya Bey getirildi.

Ermeniler kararlı bir kuvvet ve irade karşısında siyaset ve propaganda yoluna başvurarak buranın Ermeni kontrolüne verilmesini istiyorlardı. Bu uğurda birtakım mektuplar ve hey'etler geldi gittiyse de sonuç alamadılar.

Bir taraftan Ermeni baskısı devam ederken Rumlardan da rahat durmuyordu. Silâhlı Rum çeteleri, Göle köylerini basarak yakıp yıkıyor,

روسية ابوانه Kalçiyof طرفه نامه باه بلوہ مکتوب صورتی :

عوضه محترم
ابوہ یا سنا، بکر بے، قزلباش، عسکر بے
سزنگھ بالذات کورنیک و توتوشخہ اشردم فقط اودہ لومہ قضہ جو عظمیٰ اعظم اور انیسیم عالمک و ایلا سوزوشوہ
سزہ اولم رد یا ایلدیلنجی نیوہ رومار یونانستان
خدیلاکوب یونانستانہ بودہ اقدہ اذرہ یونانستانہ بر تاسیوہ نکلندہ
سزہ معلوم ادرنی اذرہ رومارک سزہ - سماندہ - ایلکدہ یا شکر رومارک بودہ - اودہ
سزہ معلوم ادرنی اذرہ رومارک سزہ - سماندہ - ایلکدہ یا شکر رومارک بودہ - اودہ

yağmacılık ediyorlardı. Oltu Hükümeti, Rum zulmüne son vermek için burada bulunan Rumları kontrol altına alarak hareketlerini sınırladı ve adeta rehin aldı; Göle tarafındaki barbarlık son bulmazsa buradakilerin de aynı muameleye tâbi tutulacaklarını bildirdi.

Kafkas Rumları Başkanı İvan Kalçiyof, Oltu Hükümetine başvurarak oradaki Rumların serbest bırakılmasını istedi. Kalçiyof'un, Selim'in Baykara köyünden yazdığı 31 Ağustos 1919 tarihli mektup şöyledir:

“Çok Muhterem Eyüp Paşa, Bekir Bey, Aziz Bey, Asker Bey, Soro Bey, Molla Bilâl Efendi ve Ziya Bey,

Sizinle bizzat görüşmek ve konuşmak isterdim. Fakat on günden fazla bu husus için uğraştığım hâlde maalesef muvaffak olamadım. Size evvelce de yazdığım gibi bütün Rumlar Yunanistan'a gitmek için hazırlanmaktadır. Buradaki bütün Rumları toplayıp Yunanistan'a sevk etmek üzere Yunanistan'dan bir komisyon gelmiştir.

Sizce malûm olduğu üzere Rumların size -Müslümanlara- iyilikten başka bir alâkaları yoktur. Onlar size hiçbir fenalık yapmamışlardır ve sizinkilerine nasıl hizmette buldukları da bütün Müslümanlarca çok iyi bilinmektedir. Bu hususta fazla tafsilât yazmayı lüzumsuz sayarım. Benim size son istirhamım: Şerefimiz nâmına Bardız, Posik, Merinis, Pancirot köylerinin Rumlarını kısa bir zamanda bırakınız, gelsinler. Zira beş altı gün sonra Yunanistan'a hareket edeceğiz. Şunu da unutmayınız ki, buralarda bir tek Rum kaldığı müddetçe biz gitmeyeceğiz ve bir şey bırakmayacağız ve her türlü vasıtaya müracaat ederek bütün Rumları toplamak mecburiyetindeyiz. Rumların Ermenilerle birleşeceğini ve onlarla birlikte size karşı hareket edeceklerini nafîle zannediyorsunuz. Eğer vakti zamanında bütün Rumları bırakırsanız bu birleşme kat'iyen vaki olmaz. Biz beş gün bekleyeceğiz. Ondan sonra başka çarelerle

tedbir alacağız. Bizim zayıf olduğumuzu zannetmeyiniz. Allah'a şükür Rumların kendi şereflerini müdafaa etmeyi bildiklerini ve nasıl asker olduklarını siz iyi bilirsiniz. Ben size sahih olarak teklif ediyorum ve diyorum ki bizim Rumları bırakınız ve bizim de sizinle hiçbir işimiz olmaz ve olmayacaktır. Rus ordusu subayı ve Ermenistan Rumları başkanı sıfatıyla, şerefimle sizi temin ederim ki eğer Rumları bırakırsanız (ne kadar çabuk olursa o kadar iyi) bizim sizinle ve size karşı hiçbir işimiz olmaz. Diyeceksiniz ki, Zellece üzerine niçin yürüdünüz? İşte bakınız niçin: Buraların Rumlarını siz -milletvekilleri- muhafaza etmekte olduğunuzu iyi biliyorum. Fakat Rumların can ve mallarını kurtarmak maksadıyla her taraftan yapılan ileri harekâta benim askerlerim Zellece'ye girmiş ve Rumları katliamdan kurtarmıştır. Ben hiçbir vakit Eyüp Paşanın Divik köylüyü topa bağlayıp attığı gibi bir Müslüman'ı öldürmeye müsaade etmem. Kaç bin Müslüman canını kurtardığımı ve şimdi de kurtarmakta olduğumu siz iyi bilirsiniz.

İstirhamımı kabul ederek Oltu Rumlarını tahliye edip Kars'a göndereceğinizi ümit ediyorum. Bizim aramızdaki dostluk ve sizin işlerinizin selameti için onları bırakacağınızdan emin olarak hepinize saygılarımı sunarım.”

İvan Kalçiyof, mektubunda, Rumları, rica yoluyla istemekle beraber Rum kuvvetlerinin her tarafta ileri harekâta geçtiğinden bahisle Oltu Şûra Hükümeti'ni tehdit ediyordu.

Oltu Şûra Hükümeti Reisi Yusuf Ziya Beyin, 4 Eylül 1919 tarihli cevabî mektubu şöyledir:

“Mektubunuzu memnuniyetle aldım. Mektubunuzda Müslümanlarla Rum halkı arasındaki dostane muameleden bahsediyorsunuz. Evet, son zamanlardaki vak'alar ve hadiseler hariç olmak üzere Kafkasya'da bu iki millet arasında münasebat, umumiyet itibarıyla dostane ve samimî cereyan etmiş olduğunu herkes bilir. Eyüp Paşa

hakkındaki yazınıza gelince, Eyüp Paşanın Millî Hükûmet emrinde olmadığını siz iyi bilirsiniz. Binaenaleyh onun hareketi, Millî Hükûmet nâmına olmadığından iki millet husumetini doğuracak hâl olmadığını takdir etmeniz lâzımdı.

Kafkasya'daki diğer milletler gibi biz Türkler de kendi hukukumuzu müdafaa ve muhafaza etmeye karar vermişizdir. Kazadaki muhtelif milletlerin can, mal ve namusları Millî Hükûmet tarafından emniyet altında bulundurulmaktadır. Milliyeti tefrik edilmeyerek hepsine seyyanen muamele yapılmaktadır. Millî Hükûmetimize adem-i memnuniyet gösteren kimse olmadığı gibi Rumlar da şimdiye kadar hiç görmedikleri refah ve sükûnet içinde yaşamaktadırlar. Kazamız içindeki Rumlar hakkında biz böyle hareket ederken maalesef **Göle** kazamızdaki Himisker, Korevenk, Çölpenek, Sinot köyleri, bundan bir hafta evvel ekinleriyle beraber Rumlar tarafından yakılmıştır. Zellece hadisesini esefle karşılamakla beraber Akçakale mıntıkasında Rumlar tarafından yaralanmış Türklerin kazamız dâhiline geçmiş bulduklarını da esefle bildiririm. Akçakale mıntıkasında Rumların Müslümanlar hakkında gösterdiği muameleyi, burada bulunan canlı şahitlerin vaziyetleri, bütün çiplaklığıyla bize okumaktadır.

Mektubunuzda zikrettiğiniz kuvveti biz pek âlâ biliyoruz. Fakat ne olursa olsun ve ne bahasına mal olursa olsun bizim de kanımızın son damlası akıncaya kadar hukukumuzu müdafaa edeceğimize karar vermiş ve yemin etmiş olduğumuzu siz de biliniz.

Yukarıdaki izahatı vermekten maksadım, size hakikî ve çok doğru olarak ceryan-i hâli bildirmektir. Oltu Rumlarının can ve malları Millî Hükûmet tarafından muhafaza edilmektedir. Bunların Oltu'dan çıkmalarına müsaade edilebilir. Ancak buna mani olan, köyleri yanmış, mal ve eşyası yağma edilmiş Müslümanların vaziyetidir. Rumlar tarafından Müslümanlara verilen zarar, buradan çıkacak Rumların emval ve eşyasıyla tazmin ve telafisi kabul edildiği takdirde bu husus için hükûmetimiz, murahhaslarınızla müzakereye hazırdır. Bu meselenin halline kadar Rumların kazamızdan çıkmasına müsaade edilemeyeceğini bildirir, hepinize selâmlarımı yollarım."

Yapılan görüşmelerle sükûnet ve güven sağlandıktan sonra Oltu Rumları salıverilerek Oltu'dan çıkarıldılar. Bu topluluk, Yunanistan'a gitti.

Oltu Mebusu Yasin (Akdağ) Haşimoğlu (1895-1986).

Ermeniler, saldırılarını azaltmış olsalar da Oltu emelinden vazgeçmiyorlardı. Eski Kars Parlamento Başkanı Çıldırılı Dr. Esat Bey başkanlığında bir hey'et gönderdiler. Esat Bey, Ermeni idaresinin Ardahan'a kaymakam olarak tayin ettiği Nahçıvanlı İbrahim Kadimoğlu'yla görüşerek göstermelik görev yapıyordu.

Yasin Akdağ anlatıyor: "Kars Hükûmeti dağıtıldıktan sonra mücadeleye devam etmek üzere Oltu'da millî idare kuruldu. Oltu sınırı, millî kuvvetler tarafından tutuldu. Bu vaziyette iken İngiliz askerî temsilcileri ve diğer hey'etler müteaddid defalar Oltu'ya geldi ve Oltu'nun Ermenilere teslimi istendi. Bu istekler kesin bir kararlılıkla reddedildi ve Ermenilere karşı sonuna kadar mücadele edileceği bildirildi.

Oltu Hükûmeti sınırlarında, silâhlı Ermeni, Rum ve Gürcü kuvvetleriyle çarpışma ve tehditler oluyordu. Bu şekilde 1920 Haziranına gelindi. Ermeni taarruzu başladı. Ermeniler, Pancurot yaylasından (Kanlıdağ) Penek köyüne inerek Kosor vadisindeki Türk kuvvetlerinin arkasını kestiler. Türk kuvvetleri, ağırlıklarını bırakarak Bardız suyu deresinden ve Kerkiluh köyünden aşırıp yeniden cephe alan millî kuvvetlerimize İsrail Çiftliği'nde iltihak ettiler. Atif Bey komutasındaki 8. Alay yerli kuvvetlerin yardımına geldi. Ermeni

kuvvetleri Alicuk köyü ile Baskut dağı (İsmail Çavuş tepesi) hattında bulunuyorlardı. General Mazmanof, karargâhını Alicuk köyü bağlarında kurmuştu. Bu cepheye yapılan taarruzla Ermeniler ebediyen kovuldu. Mazmanof canını zor kurtardı (Daha sonra Türk ordusu önünden kaçarken Kars'ta intihar etmiştir. Y.Z.). Ermeniler ancak Alicuk köyüne kadar gelebilmişler ve buraya kadar mezalim yapmışlardır."

16 Mayıs'ta İstanbul'dan hareket eden Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs günü, İngiliz işgalinde bulunan ve sokaklarında Rum çetecilerinin dolaştığı Samsun'a geldi. Burada birkaç gün kaldıktan sonra karargâhını Havza'ya nakletti.

Vatanın her köşesi işgal edilince, bir zamanlar Osmanlı tebaası olan küçük milletler dünkü efendisi karşısında aslan kesilmişti. Yerli ahaliye hakaret ediyor ve kendi başına buyruk oluyordu. Bu tahammül edilmez gelişmeler karşısında memleket bir baştan öbür başa kaynıyor, mitingler düzenleniyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Amasya'dan, bütün kolordu, tümen komutanlıkları ve valiliklere gönderdiği genelgede, "*Devletin ve milletin bütünlüğü tehlikededir. Hükûmet, işgal kuvvetlerinin baskısı altında bulunduğundan görevini yapamıyor. Milletin istiklâlini kurtarmak için her türlü tesir ve baskıdan uzak bir millî hey'etin kurulması gerekir.*" diyor, Erzurum ve Sivas'ta kongre yapılacağını, bu kongrelere delege gönderilmesini bildiriyordu.

3 Temmuz'da Erzurum'a gelen Mustafa Kemal, 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir'in de desteğini alarak 10 Temmuz'da **Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti** Erzurum Şubesi Başkanlığına seçildi. 23 Temmuz'da başlayan Erzurum Kongresi'nde vatanın birliği ve bütünlüğü için millî iradenin hâkim kılınması fikri benimsenerek Sivas'ta büyük bir kongrenin yapılmasına karar verildi. 4 Eylül'de başlayan Sivas Kongresi'nde de, "*Vatan bir bütündür, parçalanamaz; bu vatan üzerinde yaşayan Müslüman ahali kardeştir, bölünemez. Bu esasları bozacak her türlü faaliyete karşı canla başla mücadele edeceğiz.*" şeklinde özetlenebilecek kararlar alındı. Yine bu kongrede 16 kişilik bir Temsil Hey'eti kuruldu ve Mustafa Kemal Paşa, bu hey'etin başkanlığına getirildi. Bu hey'et, 27 Aralık'ta Ankara'ya geldi.

Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin 28 Ocak toplantısında, Misak-ı Millî (Millî Ant) kabul edildi. Misak-ı Millî'de **Elviye-i Selâse** de şöyle zikredildi: "*Halkı, ilk serbest kaldığı sırada (Haziran 1918) verdiği oylarla Anayurda katılma kararını alan Elviye-i Selâse için gerekirse yeniden serbestçe oylama yapılmasını kabul ederiz.*"

Daha önce bahsettiğimiz gibi, 1877-78 Savaşıyla anayurttan ayrı düşen bu bölge, 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Barış Antlaşması'yla geri alınmış, fakat altı ay sonra, 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'yle İngilizler tarafından işgal edilerek Ermeni ve Gürcüler arasında paylaştırılmıştı. Şimdi, son Osmanlı Mebuslar Meclisi, bu oldubittiği kabul etmeyecek halk oylaması yapılmasını istiyordu.

İtilâf Devletleri, 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal ettiler. O günlerde Türkiye, dört bir yandan sarılmış, canavarlar tarafından tike tike paylaşılmaktaydı. İrili ufaklı bu canavarlar şunlardı: İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan, Ermeni ve Gürcü!

İstanbul'daki işgal kuvveti, vatansever mebus ve aydınları tutuklayarak Malta'ya sürgüne gönderdi. Padişah Mehmed Vahideddin, artık çalışmayan Meclis'i 11 Nisan'da feshetti. Meclis üyeleri Mustafa Kemal'in çağrısına uyarak Ankara'ya gelmeye başladılar.

Ankara'daki Temsil Hey'eti, Türk milletin tek millî ve meşru teşkilâtıydı. Bu hey'et, İstanbul'dan gelen mebuslarla da güç kazandı ve 78 mebusla, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı. Mustafa Kemal Paşa, TBMM Başkanlığına seçildi; 3 Mayıs'ta da hükûmet kuruldu. Tarihe **Türk İstiklâl Savaşı** olarak geçen savaşları yöneten işte bu meclis ve bu hükûmettir.

Oltu Hükûmetinin Türkiye'ye (TBMM'ye) iltihakı

Osmanlı Hükûmeti, Mondros Mütarekesi hükümlerinden sakındığı için Elviye-i Selâse bölgesiyle açıktan ilgilenemiyordu. Buna rağmen bölge ahali son Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne üye seçti. Fakat 16 Mart'ta İstanbul işgal edildiğinden oraya gidemediler.

TBMM'de **Elviye-i Selâse**'yi temsil eden mebuslar şunlardır:

Ardahan: Filibeli Hilmi Bey (1885-1926), Ahıska Osman Server (Atabek) Bey (1886-1962).

Batum: Ahmed Fevzi Efendi (1885-1974), Ahmed Nuri Efendi, Edib (Diñç) Bey (1885-1963), Ahmed Akif Bey (1877-1944), Ali Rıza (Acara) Bey (1879-1969).

Oltu: Rüstem (Acar) Bey (1866-1952), Yasin (Haşimoğlu) Bey (1895-1986).

Kars: Cavid Bey (1884-1933), Ali Rıza (Ataman) Bey (1884-1955), Fahreddin (Erdoğan) Bey (1874-1958).

Tahirbeyoğlu Yasin (Akdağ), 17 Mayıs 1920'de TBMM'ye katıldı ve burada heyecan dolu alkış tufanı arasında bir konuşma yaptı:

“Muhterem Mebuslar, Elviye-i Selâse, kırk senelik esaret günlerinin acıları, yaraları altında bile Rusya istibdadı ve Ermeni, Rum, Gürcü jandarmaları ve bütün memurlarının baskısı altında bile Büyük Türk Hükûmeti'ne karşı ezeli bağlılığından hiçbir şey kaybetmemiştir. Bütün Elviye-i Selâse ahalisinin emeli, şanlı Osmanlı bayrağı altında yaşamaktır!” dedi.

Yasin Akdağ'ın Meclis'e katılması ve burada yaptığı konuşma, İstanbul basınında da sitayişkâr ifadelerle yer aldı.

Rus Kızıldudusu, 27 Nisan 1920'de Azerbaycan'ı işgal etti. Bu hadise, İngilizlerin Bakü petroleri üzerindeki hayallerini suya düşürdü. Daha önce Kars'ı Ermenilere teslim eden İngilizler, Artvin ve Batum bölgesini de Gürcülere verdiler. TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa bu olayı 25 Temmuz'da bir telgrafla protesto etti.

Ermeniler, 1920 Haziran'ında Kars'tan Oltu Şûra Hükûmeti bölgesine ve Pasinler sınırından Türkiye'ye saldırmaya başladılar. TBMM, 9 Haziran'da Kâzım Karabekir Paşa'ya Şark Ordusu Kumandanlığı unvanını verdi. Şark Ordusu, seferberlik ilân etti. Erzurum Müftüsü Sadık Efendi, 22 Ağustos 1920 tarihinde bir fetva vererek buradaki ordumuza yardım edilmesinin ve esir olan Kars bölgemizin kurtarılmasına çalışmanın farz olduğunu bildirdi.

Ankara Hükûmeti, Ermenistan'a ultimatome vererek Kars ve çevresindeki katliama son verilmesini istedi. Ermeniler bazı Doğu Anadolu illeri üzerinde ısrar ediyor ve Rusya da Ermeni tezini destekliyordu. Hatta Moskova'ya giden Türk barış hey'eti bu yüzden geri gelmişti.

Oltu üzerinden Göle'ye gelen Halid Bey kuvvetleri, 30 Eylülde Ermenileri buradan atarak Kars'a doğru yürüdü.

Göle'de tutunamayan Ermeniler bir gece vakti Ardahan'ı tahliye ederek Çıldır üzerinden Akbaba'ya doğru gittiler. Ermenilerden kurtulan Ardahan'ın Kür Irmağı sağ tarafı da hemen Gürcü işgaline uğradı.

Nihayet Ankara Hükûmeti, 28 Eylül'de Kâzım Karabekir ordusuna taarruz emrini gönderdi. Harekâta başlayan Şark Ordusu, 30 Ekim'de Kars'ı alarak Ermenileri Arpaçayı'nın doğusuna attı.

7 Kasım'da Gümrü de askerimizin kontrolüne geçti. Ermeniler mütareke istediler. 3 Aralıkta tamamlanan Gümrü görüşmeleriyle Ermeniler son karara imza atmış oldular. Bugünkü Türkiye-Ermenistan sınırı, bu antlaşmayla belirlenmiş; daha sonra Moskova ve Kars antlaşmalarıyla kesinleşmiştir.

Sıra, Misak-ı Milli'de de anılan ve Gürcü işgalinde bulunan Ardahan ve Batum sancaklarının kurtarılmasına gelmişti. Ermenilerin durumunu gören Gürcistan da kolayca hizaya gelecekti. Nitekim Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Bey, 22 Şubat 1921'de Ankara'daki Gürcü Elçisini davet ederek kesin bir dille Ardahan ve Artvin'in tahliye edilmesini istedi. Tiflis'in görüşünü alan Elçi, 23 Şubat sabahından itibaren Gürcü işgalindeki Ardahan ve Artvin'le ilçelerinin Gürcüler tarafından tahliye edileceğini bildirdi. Nitekim 23 Şubat'ta buralar Türk askeri tarafından işgal edilerek bayrağımız göndere çekilmiştir.

25 Şubat'ta Gürcistan, Kızıldudu tarafından işgal edildi ve Sovyetleştirildi.

16 Mart 1921'de Sovyetler Birliği ile imzalanan Moskova Antlaşması'yla Kars, Ardahan ve Artvin bölgesi ebediyen anayurda kavuştu; Batum şehrinin merkez olduğu Acaristan, muhtar bir statüyle Sovyet Gürcistan'ına bırakıldı. Ahıska ise hiçbir müzakere konusu dahi edilmeden Gürcistan'da kaldı. Ahıska bölgesinin yerli Müslüman Türk ahalisi, baskı ve zulüm yetmiş gibi 15 Kasım 1944'te topyekûn sürgüne tabi tutulacaktı.

Bütün Türk ülkesinde olduğu gibi kendi memleketinde de istiklâl mücadelesi devam ederken **Hanaklı Şâir Muallim Balcıoğlu Salim**, “Ey Din Kardeş!” diye şöyle sesleniyordu:

Hükm-i idamın yazıldı, sen henüz gaflettesin,
Rahetin selboldu, hâlâ pister-i rahettesin,
Kast-i can etmiş adû, sen meclis-i ülfettesin,
Evc-i izzetten sukut ettin bugün zillettesin.

Pâyimal olmuş vatan, hâlâ neden hayrettesin
Düşmen almış yurdunu, bîçare sen gurbettesin!

Ölmeden öldür ve öl, ölmek saadettir bugün,
Çekme minnet can için, alçaklara olma zebun,
Dest-i gadrinde adûnun âh u efsunun düşün.

Pâyimal olmuş vatan, hâlâ neden hayrettesin
Düşmen almış yurdunu, bîçare sen gurbettesin!

Ey büyükler ruhunu me'yus-i giryan eyleyen!
Hun-i İslâmî değil mi sende cevlân eyleyen?
Sensin alçak düşmeni mülkünde arslan eyleyen;
Kuvvetli iman olur a'dâyı lerzan eyleyen.

Pâyimal olmuş vatan, hâlâ neden hayrettesin
Düşmen almış yurdunu, bîçare sen gurbettesin!

Al sopan, baltan, tüfengin, et gazaya niyeti,
Kan akıt seller gibi, versin cihana heybeti,
Sen çalış **Salim**, ki Allah versin nusreti,
Ölmeden öldür, bırak yahu bu acz ü hayreti!

Pâyimal olmuş vatan, hâlâ neden hayrettesin
Düşmen almış yurdunu, bîçare sen gurbettesin!

Kelimeler

acz ü hayret: Çaresizlik ve şaşkınlık.

a'dâ: Düşmanlar.

adû: Düşman.

cevlân eyle-: Gezip dolaşmak.

dest-i gadr: Düşmanın merhametsiz eli.

evc-i izzet: Son derece şerefli ve kudretli.

gaflet: Dalgınlık, uyuşukluk.

hûn-i İslâmî: Müslüman kanı.

hükm-i idam: İdam kararı.

kast-i can et-: Canına kast etmek.

lerzan: Titrek.

me'yus-i giryan: Ümitsizce ağlayan.

meclis-i ülfet: Muhabbet ve dostluk meclisi.

nusret: İlahi yardım, zafer.

pâyimal ol-: Ayak altında kalmak.

pister-i rahet: Rahat döşek.

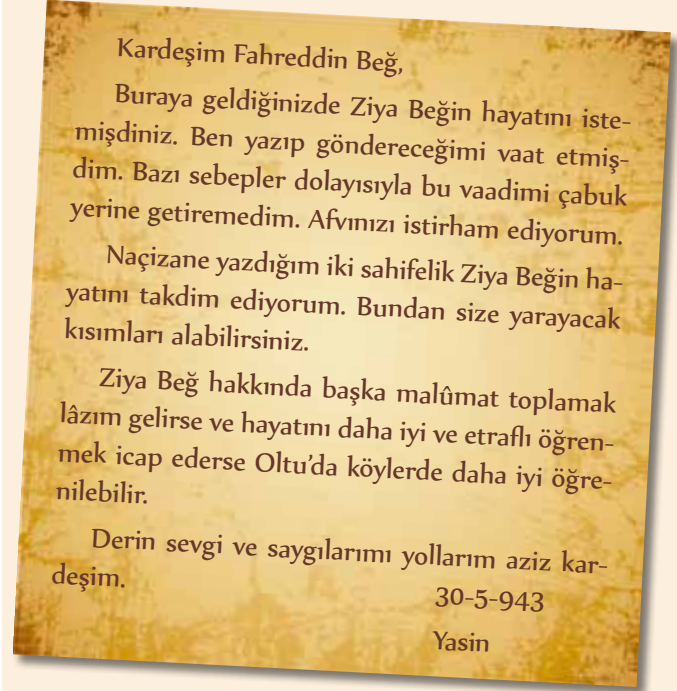
selbol-: Kapıp kaçırılmak.

sukut et-: Düşmek, alçalmak.

zillet: Alçaklık.

EK-I

M. Fahrettin Kırzioğlu'na mektup

Yusuf Ziya Beyin Hayatı

Ziya Beyin dedesi, Ahıskalı Haznedaroğullarından Haşim Beydir. Ahıska'nın Ruslar tarafından alınması üzerine oradan muhaceretle Türkiye'ye gelmiş, Sarıkamış'ın Hamas köyüne yerleşmiştir. Ahıskalı Haşim Bey daha sonra Hamas'tan ayrılarak Oltu'ya gelip burada yerleşmiş ve Melotur köyünden Hanife Hanımla evlenmiştir.

Doksanüç (1877-78) Osmanlı-Rus Harbiyle Oltu da Rusların eline geçmiştir. Ziya Bey işte bu işgal ve istilâ zamanı, 1885 yılında Oltu'da doğmuştur.

Ziya Bey, küçükken Oltu'da medreseye ve buna paralel olarak da Rus mektebine devam etmiştir. Henüz dördüncü sınıftayken Türkiye'de eğitim görmesi için o zamanki adı İd olan Narman'a gönderilmiştir. İki sene Narman'da okuduktan sonra tekrar Oltu medresesine devam etmiştir.

Oltu Şûra Hükûmeti Reisi Tahirbeyzade Yusuf Ziya Bey (1885-1928).

Babasının arzusu hilâfına küçük yaşlarda ücretli jandarma yazılarak hükûmete intisap etmiştir. Fakat ateşli bir milliyetçi olan Ziya Bey, görevli bulunduğu zamanlar daima Türklerin tarafını tutmuş, onların hak ve hukukunu gözetmiş, hatta yanlış davranışlarına şahit olduğu Rus askerlerinin cezalandırılması için elinden gelen çabayı göstermiştir. Sarıkamış harekâtından (1915) sonra Rumların yerli ahaliye karşı giriştikleri mezalime karşı mücadele etmiştir.

Ziya Bey, 1916 yılında askerî görevinden ayrılmış, ticaretle meşgul olmaya başlamıştı. Bu sırada Kars İstinaf Mahkemesi üyeliğine seçildi. 1917 yılında gizli İslâm Komitesi'nin kurulmasında ve halkın silâhlanmasında rol oynamıştır. Rus İhtilali'yle ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanan Ermeni çetelerinin tecavüzlerine karşı 1918 yılında Oltu'da kurulan millî kuvvetlerin komutanlığını yaptı; Ermenilere karşı mücadele etti. Tümen Komutanı Mürsel Paşa tarafından muvakkaten

Oltu kaymakamlığına tayin edildi. Yine aynı sene Elviye-i Selâse'den padişaha bağlılık için kurulan heyette yer aldı. Mondros Mütarekesi'yle şartlar değişti, Türk ordusu 1914 sınırına çekildi. Yusuf Ziya Bey, İslâm Terakki Fırkasını canlandırdı ve yeniden millî mücadeleye başladı.

Ziya Bey, Kars'ta kurulan Cenubîgarbi Kafkas Hükûmetinin Oltu heyeti yönetim kurulu üyesiydi. Kars'ın İngilizler tarafından işgal edilerek buradaki hükûmetin dağıtılması üzerine Oltu'da kurulan mahallî Şûra Hükûmeti reisi oldu. Ermeni, Rum ve İngilizlerle yapılan yazışmalar onun imzasıyla yürütüldü.

1920 yılı haziranında Ermenilere karşı Kosor Boğazı'nda cereyan eden mücadelede büyük yararlığı oldu. Oltu'nun 14 Mayıs 1920'de anavatanı ilhakıyla TBMM tarafından mükâfaten Oltu Muhtasarlığına tayin edildi. Bu görevi bir sene yürütmüş, memuriyetten ayrılarak arazi ve değirmeniyle meşgul olmuştur.

14 Temmuz 1928 tarihinde vefat etti.

Ziya Bey, küçüklüğünde pek afacan, ele avuca sığmaz, kavgacı bir çocukmuş. Onu, hayatta en çok üzen şey bir memurun halktan birisinin işini menfaat karşılığı yağmasıydı. "Memur her ay aldığı maaşla, yapacağı işin ücretini çoktan almış bulunuyor. İş görmek onun vazifesidir. Tekrar para alması hırsızlık ve namussuzluktur." derdi. Genç yaştan itibaren millî meselelerle yakından ilgilenmesi onu çok yıpratmıştı. "Kendini bu kadar üzme!" diyenlere, "Daha insanlığım ve Türklüğüm ve nereden belli olacak?" derdi. Millî mücadele sırasında da hiçbir şahsî menfaat gözetmemiş, memleket işlerinde kendi parasını sarf etmiş, hatta akrabalarının malını da bu yolda kullanmıştır. İşte böyle bir karaktere sahip olan Ziya Bey, parasız ve borçlu olarak vefat etmiştir.

Yasin, ağabeyi Ziya Beyin siyasî mücadele ve emellerine hizmette en yakın yardımcısıydı. Evde kardeşi, komitecilikte arkadaşı, haberleşmede kâtabi ve herhangi bir tehlikede siperiydi.

شرق ملتري قورولتايي رياسته

قرص و باطوم ولايتلري وكيلىرىك معروضهسى

آلجابه استفاده ابدوب آخالسيخ و آخبلگهلهك قضايريه
گيردبلر
شيمدى آسكى جنوب غىرى قافقاس جمهورىنى
آراسينبىنده مسلمانلر ايله داشناق و مېشهويك اتقاسى
آراسنده شدتلى محاربه دوام آيدىور. بوتون مسلمانلرله
روس اھالىسى (بورالده روسلرله مسلمانلر اھاليك آڭ

تسغيدا امسا قوش اولان ييز و كيبلر بوتون بروله.
توبه حضورنده قورولتاي رياسته مرض آيدىورزكه (قارص)
و (باطوم) ولايتلرئنده غلبس ولايتك (آخالسيخ) (آخبلگهلهك
قضايرئنه و ابروانك (سورمهلى) و (شرور) قضايرئنه
آسايشوروز وسلاھسز اسلام اھالىسى ظلمحفا چككئدور

EK-II

Şark Milletleri Kurultayı Riyasetine

Kars ve Batum Vilâyetleri Vekillerinin Maruzası

Aşağıda imza koymuş olan biz vekiller, bütün proleterya huzurunda kurultay riyasetine arz ediyoruz ki Kars ve Batum vilâyetlerinde, Tiflis vilâyetinin Ahıska ve Ahılkelek kazalarında ve İrevan'ın Sürmeli ve Şerur kazalarında asayişperver ve silâhsız İslâm ahalisi, zulüm cefa çekmektedir. Müslümanların zalimleri, bir taraftan Ermeni Daşnakları, diğer taraftan Gürcistan Menşevikleridir. Bu vilâyetlerin ve kazaların ahalisi, kendi mukadderatlarını kendi ellerine almak istediklerinden 1918 yılının Kânunievvel ayında cumhuriyet idaresi ilân ederek Cenubigarbî Kafkas Cumhuriyeti'ni kurdular. 1919 Mart ayının 27'sinde Kars'ta toplanan parlamento bu ilânı tasdik etti. Bu cumhuriyet, 1920 yılı nisanının ortasına kadar yaşadı. Fakat İngiliz istilâcılığı bu cumhuriyeti boğdu. İngilizler, Cumhuriyet Hükûmetinin azalarından bazısını hapsedip Malta adasına sürdüler ve Daşnakları Kars vilâyetine ve Oltu kazasıyla Ardahan kazasının bir kısmına soktular. Gürcü Menşevikleri ise bu cumhuriyetin başına gelen belâdan alçakça istifade edip Ahıska ve Ahılkelek kazalarına girdiler.

Şimdi eski Cenubigarbî Kafkas Cumhuriyeti arazisinde Müslümanlarla Daşnak ve Menşevik ittifakı arasında şiddetli muharebe devam ediyor. Bütün Müslümanlarla Rus ahalisi (Burada Ruslarla Müslümanlar ahalinin en çok parçasını teşkil ediyorlar) ancak umumun sevdiği Şûra Hükûmetini istiyorlar. Eğer en yakın bir zamanda şûra ilân olunmazsa, Müslümanların ve Rusların hepsi son adama varıncaya kadar silâhlanıp zalimler üzerine yürüyeceklerdir.

Kurultay riyasetinden candan ve yürekten rica ediyoruz: Bizim beyanatımızı tetkik buyursunlar; iki kardeş millet arasında, Müslümanlarla Ermeniler arasında yeni bir muharebenin önü alınsın. Tahkikat ve icraatımızın neticesi Daşnak

Hükûmeti'nin meydandan kalkması olacağına eminiz. Çünkü bu hükûmeti ne Müslümanlar ne de Ermeniler kabul edebilirler.

Yaşasın Kafkas İctimaî Şûra Cumhuriyetlerinin koşması!

(102 vekil tarafından imzalanmıştır)

7 Eylül 1920

KAYNAKLAR

1. Ahmed Refik, *Kafkas Yollarında*, (Haz. Yunus Zeyrek), Ankara 2001.
2. Ahmet Ender Gökdemir, *Cenûb-i Garbî Kafkas Hükûmeti*, Ankara, 1989.
3. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990.
4. *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi-Kafkas Cephesi*, Gnkur. Basimevi, c. II, Ankara, 1993.
5. Dr. Esat Oktay'ın hatıraları (Kırzioğlu'nun el yazısı notları).
6. Fahrettin Erdoğan, *Türk Elleriinde Hatıralarım*, Ankara, 1954.
7. G. Kvinitatze, *Ardahan'ın İşgali*, Kafkas Eli dergisi, N.1, Paris, 1939.
8. Hafız Kurban Yurtseven, Eski yazıyla kendisi tarafından kaleme alınan hatıraları.
9. Hüsamet'in Tuğaç, *Türk İstiklâl Harbi*, III. Cilt-Doğu Cephesi, Gnkur. Basimevi, Ankara, 1965.
10. Hüseyin Köycü, *Oltu İslâm Millî Komitesi-Kars Millî İslâm Şûrası ve Cenubî Garbî Kafkas Hükûmeti*, Şenkaya gazetesi, 195xxxxxww
11. Kars İli Özel Sayı: *Çıldır Ardahan Hanak Posof*, Ankara, 1966.
12. M. Fahrettin Kırzioğlu, *Cenubu-Garbî Kafkas Cumhuriyeti* (Kars Millî Şûra Hükûmeti), Türk Kültürü dergisi, Sayı: 72, Ankara, 1968.
13. M. Fahrettin Kırzioğlu, *Cihangiroğlu İbrahim Aydın'daki Millî Mücadelede Kars ve Atatürk ile İlgili Belgeler*, TTK-Belleten, S. 189-190, Ankara, 1985.
14. M. Fahrettin Kırzioğlu, *Edebiyatımızda Kars*, İstanbul, 1958.
15. M. Fahrettin Kırzioğlu, *Millî Mücadelede Kars* (belgeler), İstanbul, 1960.
16. M. Fahrettin Kırzioğlu, *Millî Şûra'da Çalışan Karşılı Kahramanlar*, Kars gazetesi, 1948-1949.
17. M. Fahrettin Kırzioğlu, *Kars'ı Kıbrıs Gibi Olmaktan Kurtaran Fetva*, Türk Kültürü dergisi, Sayı: 22, 1964.
18. M. Fahrettin Kırzioğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, Erzurum, 1977.
19. Mehmet Doğru, *Ölçek Köyü Tarihi*, Ankara, 1972.
20. Mürsel Köse, *İşgalden Kurtuluşa*, Ankara, 2003.
21. O. Server Atabek, *L'etat Du Sud-Ouest Du Caucase* (Güneybatı Kafkasya Devleti), Batoum, 1919.
22. A. Şemseddin, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri* (Çev. A. Hasanoğlu), Cumhuriyet gazetesi yayını, İstanbul, 2000.
23. Semih Nafiz Tansu, *İki Devrin Perde Arkası-Hüsamet'in Ertürk*, İstanbul, 1957.
24. Şamil Gurbanov, *Ömer Faig Ne'manzade*, Bakı, 1992.
25. Türkiye Büyük Millet Meclisi Azâ-yı Kirâminin Esamî Defteri, 1339-1341, TBMM Matbaası-Ankara.
26. W.E.D Allen-Paul Muratof, *1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Gnkur. Basimevi, Ankara 1966.
27. Yasin Akdağ, 18.V.1943 tarihinde Ankara'da Kırzioğlu tarafından not edilen hatıraları ve mektupları.
28. Yunus Zeyrek, *Ahıska Araştırmaları*, Ankara, 2006.
29. <http://30-ekim-1920-karsin-son-kurtulusu.blogspot.com/>
30. **Bunlardan başka, merhum ve mağfur Hocam Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu'nun özel notlarından da yararlandım.**